

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.9>**Дяченко С. В.,**адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України**Гонцовська Л. В.,**студентка
Університету державної фіскальної служби України

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО СПАДКУВАННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: СУДОВА ПРАКТИКА

Анотація. Статтю присвячено визначенню загальних особливостей розгляду справ про спадкування, з'ясування процесуальних особливостей розгляду справ про спадкування на тимчасово окупованій території України, а також аналізу судової практики.

Визначено поняття «спадкування» як перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Зазначено, що розгляд справ про спадкування є юрисдикційною формою захисту спадкових прав. Розгляд справ про спадкування може здійснюватись у порядку позовного та окремого провадження, коли провадження відкривається на підставі подання відповідно позовної заяви та заяви. Виявлено, що Цивільний процесуальний кодекс України донині не містить закріпленого поняття «спадковий позов» та його предмету.

Констатовано, що для вступу у спадщину на тимчасово окупованій території України не потрібно мати довідку внутрішньо переміщеної особи або прописку. Під час дослідження розглянуто певну проблему, яка полягає у тому, що досить часто спадкоємцям потрібно ініціювати судовий процес задля отримання рішення суду про встановлення факту смерті спадкодавця на тимчасово окупованій території України. Виявлено, що фактично існує закріплене відхилення від правила про оформлення спадщини за останнім місцем проживання спадкодавця. А відтак спадкоємці можуть звернутися до будь-якого нотаріуса поза тимчасово окупованою територією України із заявою про прийняття спадщини, тоді місцем відкриття спадщини буде місце подання першої заяви.

Проаналізовано судову практику в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Розглянуто судові рішення, в одному з яких останнім місцем проживання спадкодавця була територія Автономної Республіки Крим, а в іншому – територія Луганської області, які наразі є тимчасово окупованими Російською Федерацією. З'ясовано, що більшість таких справ про спадкування стосується встановлення факту смерті на тимчасово окупованій території, отримання свідоцтва про смерть і визначення місця відкриття спадщини.

Ключові слова: *спадкування, спадковий позов, окреме провадження, тимчасово окупована територія України, судова практика.*

Diachenko S. V., Hontsovska L. V. Procedural features of consideration of inheritance cases in the temporarily occupied territory of Ukraine: judicial practice

Abstract. The article is devoted to the definition of the peculiarities of the consideration of cases of inheritance, clarification of the procedural features of the consideration of cases of inheritance in the temporarily occupied territory of Ukraine, as well as the analysis of judicial practice.

The concept of "inheritance" is defined as the transfer of rights and obligations (inheritance) from a natural person who has died (the testator) to other persons (heirs). It is noted that the consideration of cases of inheritance is a jurisdictional form of protection of inheritance rights. Consideration of inheritance cases may be carried out in the order of claim and separate proceedings, where the opening of proceedings is carried out on the basis of the filing of the statement of claim and the statement, respectively. It was found that the Civil Procedure Code of Ukraine still does not contain a fixed concept of inheritance lawsuit and its subject.

It is stated that in order to inherit in the temporarily occupied territory of Ukraine it is not necessary to have a certificate of an internally displaced person or a residence permit. The study examines a problem, which is that quite often the heirs need to initiate legal proceedings to obtain a court decision to establish the death of the testator

in the temporarily occupied territory of Ukraine. It was revealed that in fact there is a fixed deviation from the rule of registration of inheritance at the last place of residence of the testator. Therefore, the heirs may apply to any notary outside the temporarily occupied territory of Ukraine with a statement of acceptance of the inheritance, and the place of opening the inheritance will be the place of submission of the first application.

Judicial practice in the Unified State Register of Court Decisions is analyzed. Court decisions are considered, in one of which the last place of residence of the testator was the territory of the Autonomous Republic of Crimea, and in the other – the territory of Luhansk region, which are currently temporarily occupied by the Russian Federation. It turned out that most of these cases of inheritance concern the establishment of the fact of death in the temporarily occupied territory, obtaining a death certificate and determining the place of discovery of the inheritance.

Key words: *inheritance, hereditary claim, separate proceedings, temporarily occupied territory of Ukraine, judicial practice.*

Постановка проблеми. Нині у цивілістиці та у цивільному процесуальному праві досить важливе місце посідає питання про участь громадян у справедливому поділі майна, а також їхня частка після смерті родича. Адже кожна особа є потенційним спадкоємцем та спадкодавцем, а тому спадкування супроводжує нас від народження (прийняття спадщини) і до смерті (передача спадщини). Відтак правове регулювання спадкових відносин стосується інтересів будь-якої особи без виключення. Якщо такий розподіл майна зачіпає чийсь інтереси, то особа може звернутися до суду за захистом своїх порушених прав і законних інтересів із цього приводу. Крім цього, як і в усіх сферах життєдіяльності, під час спадкування можуть виникати й інші спірні питання, які підлягають вирішенню в судовому порядку. Крім того, певним чином цю ситуацію ускладнює тимчасова окупація частини території України, яка сталась у 2014 році. Через це винятково важливим постає правильний розгляд справ про спадкування на цій території. У судовій практиці можна помітити велику кількість справ про спадкування на тимчасово окупованій території України. Зокрема, із 1 січня 2021 року до 6 листопада 2021 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень налічується 501 справа, пов'язана зі спадкуванням на цій території України.

Оцінка стану літератури. Окремі аспекти спадкових спорів, які розглядаються в судовому порядку, порушені в працях Л. К. Буркалецького, В. В. Васильченко, Ю. О. Заїки, Л. В. Козловської, О. П. Печеного, З. В. Ромовської, Н. Б. Солтис, С. Я. Фурси та багатьох інших. Вагоме місце серед видів наукової продукції у цьому напрямі посідають статті та монографії. Водночас науковцями пере-

важно розглядалися загальні питання про спадкування і спадкові спори. Щодо розгляду справ про спадкування на тимчасово окупованій території України, то ця тема майже не розглядалася науковцями. Але через наявність тимчасово неконтрольованих територій, проведення антитерористичної операції (нині вже операції об'єднаних сил) виникає досить багато юридичних проблем, а саме: під час відкриття спадщини та оформлення спадкових прав, а також переміщення з окупованої території, які потребують більш детального аналізу. У свою чергу, аналіз судової практики розгляду справ про спадкування на тимчасово окупованій території України нині не проводився. Тому ця тема потребує додаткового опрацювання для її комплексного і повного розуміння. Вищезазначеним зумовлена актуальність обраної для дослідження теми.

Метою роботи є визначення загальних особливостей розгляду справ про спадкування, з'ясування процесуальних особливостей розгляду справ про спадкування на тимчасово окупованій території України, а також аналіз судової практики.

Результати дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 1216 Цивільного кодексу України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [1]. Уже із наведеного визначення можна припустити, що суб'єктивним складом спадкових спорів будуть саме інші особи, тобто спадкоємці, потенційні спадкоємці або ж інші зацікавлені особи.

Перш ніж перейти до опрацювання обраної теми, ми розглянемо загальні особливості розгляду справ про спадкування в Україні.

Слід відмітити, що розгляд справ про спадкування є юрисдикційною формою захисту

спадкових прав, оскільки юрисдикційна форма захисту є обумовленою законом діяльністю компетентних органів щодо захисту права, яка полягає у встановленні фактичних обставин цивільної справи, застосуванні відповідних норм права, визначенні способів захисту права і прийнятті рішення [2, с. 15]. З огляду на це, справи про спадкування можуть розглядатися двома шляхами: у позовному провадженні та в окремому провадженні, на що є певні причини.

Важливим є те, що відповідно до п. 2 ч. 4 ст. 274 Цивільного процесуального кодексу України у порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах щодо спадкування [3].

А відтак відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 року справи про спадкування розглядаються судами за правилами позовного провадження, якщо особа звертається до суду з вимогою про встановлення фактів, що мають юридичне значення, які можуть вплинути на спадкові права та обов'язки інших осіб та (або) за наявності інших спадкоємців і спору між ними. Якщо виникнення права на спадкування залежить від доведення певних фактів, особа може звернутися до суду із заявою про встановлення цих фактів, яка, у разі відсутності спору, розглядається за правилами окремого провадження [4]. Хоча через судову реформу 2016 року Верховний Суд України ліквідовано, а замість нього створено новий Верховний Суд, ця Постанова є актуальною. Отже, можна сказати, що однією із головних причин розгляду справ про спадкування у позовному або окремому провадженні є наявність або відсутність спору відповідно.

Очевидним є той факт, що в усіх справах про спадкування, які розглядаються за правилами позовного провадження, відкриття провадження здійснюється на підставі позовної заяви, яка оформлюється у порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом України.

У цьому випадку позовну заяву називають ще спадковим позовом. Із цього приводу І. М. Завгородня пише, що поняття «спадковий позов» виступає як матеріально-правова вимога спадкоємця або іншої зацікавленої

особи, пред'явлена до суду після відкриття спадщини у визначеній законом процесуальній формі, яка виникає зі спадкових правовідносин і підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства [5, с. 6].

Варто зауважити, що Цивільний процесуальний кодекс України донині не містить закріпленого поняття «спадковий позов» та його предмету. Тобто ми вважаємо, що певною мірою залишається неврегульованим питання про те, які саме справи про спадкування ймовірно можуть розглядатися судом у порядку позовного провадження. На нашу думку, предметом спадкового позову все ж таки може бути: зміна черговості права на спадщину, тлумачення заповіту, усунення осіб від права на спадкування, визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини. Цей перелік не є вичерпним. Із погляду на формальне закріплення було б краще, якщо б все вищезазначене було закріплено на законодавчому рівні.

Для прикладу справи про спадкування, яка розглядалась у позовному провадженні, можна навести Постанову Касаційного цивільного суду від 05 жовтня 2021 року № 646/8766/18. Під час розгляду цієї справи суд постановив, що висновок експертизи про тимчасову недієздатність спадкодавця є лише одним із доказів у справі і йому слід давати належну оцінку разом із іншими доказами. Будь-які зовнішні обставини (показання свідків тощо) мають лише побічне значення для встановлення того, чи була здатною особа у конкретний момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними [6].

На відміну від позовного провадження розгляд справ про спадкування в окремому провадженні, на нашу думку, має більш чітке закріплення у Цивільному процесуальному кодексі України. Адже відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України суд розглядає у порядку окремого провадження справи про визнання спадщини від померлої людини [3]. Тобто сам Кодекс, так би мовити, надає певну причину, яка стосується спадкування і яка може розглядатися тільки у порядку окремого провадження. Важливо зауважити, що підставою порушення справи про спадкування в окремому провадженні є заява, а не позов.

Згідно з ч. 1 ст. 334 Цивільного процесуального кодексу України заява про визнання спадщини від померлої людини у випадках, встановлених Цивільним кодексом України, подається до суду за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини [3]. Отже, в особі є певна альтернатива, і якщо можливий перший та другий варіант одночасно, то подання заяви здійснюється за її власним вибором.

Під час дослідження нами було з'ясовано, що у справах про визнання спадщини від померлої людини предметом доказування можуть бути: по-перше, час і місце відкриття спадщини; по-друге, відсутність спадкоємців за законом і за заповітом; по-третє, відсутність договору довічного утримання і спадкового договору; по-четверте, належність спадкодавцю конкретно визначеного спадкового майна, оскільки проведений нотаріусом опис майна свідчитиме тільки про перебування у помешканні спадкодавця деяких речей, право власності на які може належати іншим особам. Нарешті варто зазначити, що з огляду на певні особливості справ про спадкування, що розглядаються в окремому провадженні, попереднє судове засідання не проводиться.

Досліджуючи розгляд справ про спадкування на тимчасово окупованій території України, насамперед варто зазначити, що вже 7 років поспіль громадяни України можуть стикатись із питаннями вступу у спадщину, родичі яких померли на тимчасово окупованій території України та залишили по собі спадок. Датою початку виникнення таких питань є дата початку тимчасової окупації – 20 лютого 2014 року.

А відтак відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» тимчасово окупованою територією визначається:

1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій;

2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя кон-

тинентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями [7].

Крім цього, відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей на день ухвалення цього Закону визнаються частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації установили і здійснюють загальний контроль [8].

З огляду на вищезазначене, нині в Україні є тимчасово окупованими декілька територій, а саме повністю Автономна Республіка Крим і певні території у Донецькій та Луганській областях.

На нашу думку, аналізуючи тему розгляду справ про спадкування на тимчасово окупованій території України, можна виділити такі ключові моменти, пов'язані із місцезнаходженням спадщини та осіб, що відповідно впливають на сам розгляд справи: по-перше, всі особи (як спадкодавець, так і спадкоємці) і спадщина можуть знаходитися на тимчасово окупованій території України; по-друге, спадщина може знаходитися на тимчасово окупованій території України, а спадкоємці поза нею, тобто на підконтрольних територіях України; по-третє, у випадках, коли спадщина знаходиться на підконтрольній території України, а спадкоємці на тимчасово окупованій території. У всіх зазначених можливих випадках розгляд справ про спадкування здійснюватиметься із деякими відмінностями.

На підтвердження того, що під час розгляду справ про спадкування на тимчасово окупованій території України відіграє значення місце проживання спадкодавця, можна навести ст. 1221 Цивільного кодексу України, згідно з якою місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем

відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна [1]. Зокрема, від місця проживання спадкодавця може залежати місце відкриття спадщини і надалі, якщо буде здійснюватися судовий розгляд, це матиме певні особливості. Хоча через зміни до процесуального законодавства, якщо останнім місцем проживання спадкодавця була тимчасово окупована територія України, то місце відкриття спадщини не співпадатиме із місцем проживання. Тому можна стверджувати, що це залежить від кожної конкретної ситуації: місця проживання спадкодавця та всіх спадкоємців.

Слід зазначити, що для вступу у спадщину на тимчасово окупованій території України не потрібно мати довідку внутрішньо переміщеної особи або прописку.

Відповідно до ч. 1 ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України заява про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території України [3]. Тобто із такою заявою можна звернутися до будь-якого суду на підконтрольній Україні території. Це може бути суд на території Донецької або Луганської областей, підконтрольній Україні, або суд в іншій, більш віддаленій області. Наприклад, якщо особа проживала на непідконтрольній Україні території Луганської області, то у разі її смерті заява про встановлення факту смерті може бути подана і до місцевого суду у Київській області.

Наступним кроком потрібно звернутися до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, але для цього ще треба отримати свідоцтво про смерть спадкодавця.

Однак у зв'язку із різними ситуаціями також досить часто спадкоємцям потрібно ініціювати судовий процес для отримання рішення суду про встановлення факту смерті спадкодавця на тимчасово окупованій території України. У такому випадку за результатами розгляду справи рішення суду не замінює свідоцтва про смерть, а є тільки певною підставою для того, щоб його отримати.

Через те, що на території України є тимчасово окуповані території, розгляд справ про спадкування на цих територіях набув особливої актуальності. Тому у 2016 році було доповнено ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України. Адже встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України має пряме значення для процесу спадкування. А відтак згідно з ч. 2 ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України справи про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, розглядаються невідкладно із моменту надходження відповідної заяви до суду [3]. Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України ухвалене судом рішення у справах про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, підлягає негайному виконанню [3]. А тому ми вважаємо, що можна помітити певні, так мовити, привілеї, які можуть пришвидшити і покращити розгляд справ про спадкування на тимчасово окупованій території України.

Під час дослідження нами помічено, що протягом першого року окупації деякі нотаріуси продовжували посвідчувати заповіти на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей. Але водночас вони не могли зареєструвати такий заповіт у Спадковому реєстрі, втім вносили інформацію про бланк, використаний на заповіт, до Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів. У такій ситуації спадкоємцям потрібно визнати посвідчений заповіт дійсним у судовому порядку.

Ми розглянемо на прикладі судової практики ще деякі проблемні питання із приводу спадкування на тимчасово окупованій території України.

Але для початку ми зазначимо, що судова практика є різновидом юридичної практики, під якою розуміють діяльність суб'єктів права під час реалізації норм права [9, с. 58].

Тому першим можна відмітити питання, пов'язане із місцем відкриття спадщини. Наведемо, наприклад, Постанову Хмельницького апеляційного суду від 25 жовтня 2021 року у справі № 638/4895/15-ц, із якої видно, що ОСОБА_1 звернулася до суду із позовом до

Харківської міської ради про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини від батька, який проживав на території АР Крим. Заповіту батько не залишив, а тому він є спадкоємцем першої черги за законом. Проте зі спадкодавцем він проживав окремо, оскільки із 12 вересня 2006 року зареєстрований і проживає у місті Харкові. В установленій законом шестимісячний термін він не зміг звернутися до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, оскільки спадкове майно знаходиться на тимчасово окупованій території АР Крим і виїхати до цієї території він не зміг [10]. Це судове рішення є прикладом розгляду справи про спадкування у позовному провадженні.

Як вже зазначалося вище, відповідно до ч. 1 ст. 1221 Цивільного кодексу України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця [1]. Однак відповідно до ст. 9-1 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» у разі, якщо останнім місцем проживання спадкодавця є населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, затверджений рішенням Кабінету Міністрів України, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна [11].

Інакше кажучи, є закріплене відхилення від правила про оформлення спадщини за останнім місцем проживання спадкодавця. А відтак спадкоємці можуть звернутися до будь-якого нотаріуса із заявою про прийняття спадщини поза тимчасово окупованої території України.

У зазначеній справі позивач звертався до суду із позовом про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини. Позов був задоволений, а тому відповідно позивач (ОСОБА_1) може звернутися до будь-якого нотаріуса із заявою про прийняття спадщини. Можна стверджувати, що місцем відкриття спадщини вже не буде територія АР Крим, як це обов'язково було б до тимчасової окупації. Особа, наприклад, може звернутись із такою заявою до нотаріуса за своїм місцем проживання, а це місто Харків, або ж до нотаріуса будь-якого іншого міста.

Наступним проблемним питанням є підтвердження факту смерті спадкодавця, який проживав на тимчасово окупованій території України. Як приклад можна навести Рішення Ніжинського міського районного суду Чернігівської області від 26 березня 2021 року у справі № 740/1776/21. ОСОБА_1 подала заяву про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України. Встановлення факту потрібно заявникові для отримання свідоцтва про смерть ОСОБА_2 та вирішення питань спадкування [12]. Тобто для того, щоб отримати спадщину, потрібно мати свідоцтво про смерть, яке видається на підставі встановленого факту смерті особи. Однак на тимчасово окупованій території і цей, на перший погляд, неважкий процес може мати певні труднощі. Особливо це стосується того, коли вже є свідоцтво про смерть, видане органом на тимчасово окупованій території, або ж спадкову справу було відкрито ще до початку окупації певних територій України, і на цій території залишився нотаріальний архів.

Це судове рішення є прикладом розгляду справи про спадкування в порядку окремого провадження.

У зазначеній судовій справі якраз було наявне свідоцтво про смерть, видане органом на тимчасово окупованій території (у м. Красний Луч Луганської області), але воно не може бути використане органами реєстрації актів цивільного стану, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» будь-які органи, їхні посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їхня діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом [7]. Відтак свідоцтво про смерть, видане органом у м. Красний Луч Луганської області, тимчасово окупованому Російською Федерацією, є незаконним і недійсним. Тому в цій справі спадкоємець має встановити факт смерті спадкодавця (його батька) та отримати свідоцтво про смерть на підконтрольній Україні території і, відповідно, воно матиме юридичну силу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи все вищезазначене, можна

зробити такі висновки. Розгляд справ про спадкування підпорядкований цивільній юрисдикції і може здійснюватись у двох формах: позовному провадженні та окремому провадженні. Відкриття провадження здійснюється на підставі подання позовної заяви та заяви відповідно. Механізм розгляду справ про спадкування на тимчасово окупованій території України, хоч і не повністю досконалий, але дозволяє забезпечити реалізацію такого права на цій території. Аналізуючи судову практику в Єдиному державному

реєстрі судових рішень, більшість таких справ стосується встановлення факту смерті на тимчасово окупованій території, отримання свідоцтва про смерть і визначення місця відкриття спадщини. Досліджувана тема, а саме процесуальні особливості розгляду справ про спадкування на тимчасово окупованій території України, може потребувати майбутнього аналізу та опрацювання, оскільки із кожним днем кількість таких справ збільшується, а їх виникненню можуть сприяти нові підстави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
2. Дяченко С. В., Рябченко Ю. Ю., Самілик Л. О. Цивільний процес України : практикум. Ірпінь, 2020. 312 с. (*На допомогу студенту УДФСУ*).
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. №№ 40–41. № 42. Ст. 492.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 року №7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (дата звернення: 14.10.2021).
5. Завгородня І. М. Розгляд судами справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2016. 23 с.
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05 жовтня 2021 року у справі № 646/8766/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100141575> (дата звернення: 17.10.2021).
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 26. Ст. 892.
8. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. № 10. Ст. 54.
9. Самілик Л.О., Овдієнко О.В. Розвиток судової практики як джерела права в Україні та перспективи застосування у цивільному процесі. *Приватне та публічне право*. 2018 р. № 2. С. 58-61.
10. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 25 жовтня 2021 року у справі № 638/4895/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100694153> (дата звернення: 06.11.2021).
11. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закон України від 02.09.2014 № 1669-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 44. Ст. 2040.
12. Рішення Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 26 березня 2021 року у справі № 740/1776/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95832549> (дата звернення: 08.11.2021).